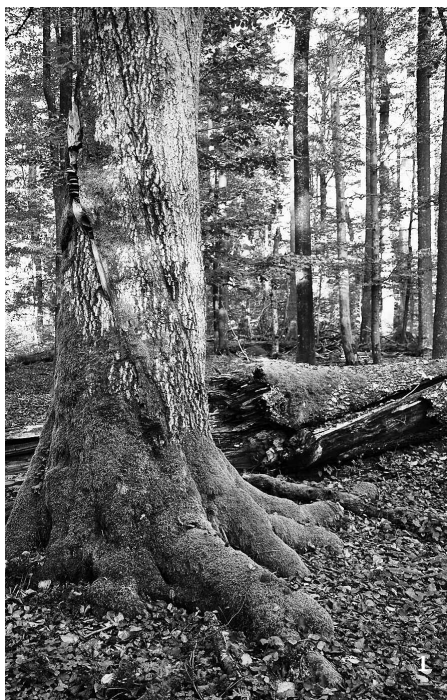

Žofínským pralesem za pralesničkami

V úvodním jazykovém koutku bylo přislíbeno, že se budeme snažit na přírodovědnou oblast nahlížet okem jazykovědce a z nepřeberného množství inspirací vybírat témata, na nichž lze čtenářům přiblížit jazykové jevy, které mohou být zajímavé či poučné i pro odborníky nelingvistických oborů. Oblastí, která je mi blízka a jež se zdá být přímo studnicí podnětů, je ochrana přírody. Konstatováním, že ochrana přírodního bohatství u nás má opravdu dlouhou tradici, čtenáře Živy nepřekvapím, v průběhu let bylo na jejích stránkách publikováno nespočet zajímavých příspěvků. Přesto si dovoluji připomenout některá fakta; ohlédnutí do historie bude lemované jazykovými zastávkami, tentokrát převážně etymologickými.

Cílená územní ochrana přírody na našem území započala v 19. stol. převážně z vůle osvícených zástupců šlechty, kteří zakládali na svých panstvích první rezervace. Dnes jsou některé z nich součástí národních parků, jiné národních přírodních rezervací. Slovo rezervace stojí za první jazykové odbočení. Jeho základ je v latině (*reservāre* – uchovat, ponechat si, zachránit), ale protože cesta do češtiny nevedla přímo, nýbrž prostřednictvím různých jazyků a v různých dobách, jeho jednotlivé významy se od sebe vzdálily. Příruční slovník jazyka českého (z let 1935–57) uvádí na prvním místě význam výhrada; slovní spojení mentální rezervace má stále místo v právní terminologii. V novějších výkladových slovnících (Slovník spisovného jazyka českého, Nový akademický slovník cizích slov) jsou v popředí zmíněny jiné významy: 1. chráněná přírodní nebo památková oblast; 2. území vyhrazené domorodcům (indiánské rezervace v USA). Podle Rejzkova Českého etymologického slovníku spolu oba těsně souvisejí – význam chráněné území byl převzat prostřednictvím americké angličtiny (*reservation*). V textilní terminologii se rezervací rozumí určitý postup barvení nebo potiskování tkanin. Do této oblasti výraz putoval přes francouzštinu (*réserver*). Vedle toho má podstatné jméno rezervace i dějový význam rezervování (*rezervovat* – předem zajistit, např. vstupenky, jízdenky). Podobné významové oddálení můžeme sledovat u výrazu restaurace. Označuje jednak podnik veřejného stravování, místo, kde můžeme obnovit své síly, jednak je synonymem výrazu restaurování čili obnova (uměleckých památek, ekologická obnova).

Nejstarší rezervace u nás – Žofínský prales v Novohradských horách – byla vyhlášena v r. 1838 (často bývá uváděna i jako nejstarší v Evropě). Podstatně známější však je prales Boubínský, prohlášený za rezervaci o 20 let později. Mimochodem, pět let předtím, v r. 1853, Jan Evangelista Purkyně založil časopis Živa. Boubínský prales je pojmenovaný podle šumavské

1 Žofínský prales. Pralesovitý porost se od hospodářského liší v mnoha faktorech. Jedním z nejdůležitějších je přítomnost různých starých dřevin včetně napadených a postupně odumírajících exemplářů. Ty jsou ideálním substrátem pro vzácné druhy hub, lišejníků, mechorostů, ale také např. hmyzu. Foto J. Malíček

hory Boubín. A. Profous v příručce Místní jména v Čechách (díl I, z r. 1947) uvádí, že toto zeměpisné jméno je listinně doloženo už na konci 14. stol. Je odvozeno přivlastňovací příponou *-in* z osobního jména Búba (Bouba), původní význam je Boubův (vrch). O původu jména osady Žofín, podle níž je pojmenován Žofínský prales, se příručky nezmiňují, ale nepochybně má souvislost s ženským jménem Žofie. (Pozn. redakce: Lovecký zámeček Žofín pojmenoval Jiří Jan Buquoy ml. na počest své manželky Žofie Terezie, rozené z Ottingen-Wallerstein.) Tato rezervace má ještě další nej: v r. 1975 zde byla zaměřena a vyhotovena nejrozsáhlejší tzv. stromová mapa na světě, v níž je popsáno 20 tisíc stromů, a v r. 2013 byl prales zařazen do světové reprezentativní sítě výzkumných ploch zaměřených na studium dynamiky přirozených lesů a jejich projevů v globálním měřítku (Smithsonian Institution Global Earth Observatory – SIGEO).

Význam slovního spojení stromová mapa jistě není třeba vysvětlovat. Přesto si dovoluji další jazykovou odbočku. Substantivum mapa má podle etymologických slovníků základ v latinském *mappa* s významem ubrousek, šátek, látka k utírání; středolatinškie *mappa mundi* označuje nákras povrchu zemského, mapu světa. Do češtiny

se slovo dostalo prostřednictvím němčiny, a to spolu se dvěma významy. První je ten, který si nepochybně vybavíme všichni: zmenšené, zpravidla plošné znázornění zemského povrchu nebo jiných prostorů. Mapa však může znamenat i desky nebo obálku pro listiny, kresby apod. Proto lze ve starší literatuře číst např. o kožené mapě na dopisy či o mapách s listinami. Mapa může být nejrůznější, s tímto slovem se pojí nepřeberné množství přívlastků: nejčastěji jde o mapu topografickou, zeměpisnou, turistickou, může být ale i speciální, tematická, podrobná nebo schematická, lyžařská, cyklistická, silniční (automapa), železniční, letecká, námořní, vodácká, politická, povětrnostní, meteorologická, klimatická, hvězdná, katastrální, nářeční, národopisná, etnická, dále také emoční, historická, archeologická, vektorová rekonstrukční, paleografická, geobotanická, nástěnná, obrysová, orientační, světelná, plastická, interaktivní... Přeneseně mluvíme o mapách vlhkosti na stěně nebo mapách potu. Zdrobnělinou mapičky se podle Slovníku nespisovné češtiny říká ve vojenském slangu příslušnicím geodetické a kartografické služby.

Neméně jazykově zajímavé je několikrát zmíněné slovo prales. Podle výkladových slovníků češtiny se tak nazývá původní les nedotčený zásahem člověka. Přesnější by bylo mluvit o přírodním nebo přirozeném lese, nicméně vžitě označení lokality se respektuje. Ve slově prales má předpona *pra-* význam prvotní, původní, základní, nejstarší, počáteční; podobně jsou odvozena slova jako pračlověk, pralátka, prazdroj, prahory, prajazyk, pravlast. Vedle toho však může *pra-* vyjadřovat ještě další významy. U jmen popisujících příbuzenské vztahy znamená o generaci předcházející nebo následující, např. prarodiče, prababička, pravnučka, praneteř, pravnuk. V tomto případě se někdy předpona znásobuje: praprababička, praprapradědeček. Praděd může navíc přeneseně označovat i dávného předka, zakladatele rodu, častěji se mu říká praotec, obdobně fungují i slova prabába a pramatka. Třetí oblastí uplatnění jsou expresivní slova, v nichž předpona *pra-* (někdy s variantou *prach-*) zastupuje příslovce obzvláště, velmi, zcela a zesiluje význam výrazu, k němuž je připojena, např. pradávny, pramalý, prachsprostý, prabídný, praubohý, pranešťastný; může i zesilovat zápor: pranic, pranijak, prantikterak. Máte-li pocit, že jsme se ocitli v 19. stol., nemýlíte se. Takováto slova byla v literárním jazyce té doby poměrně hojná.

Pokud bychom se přenesli z jihočeských pralesů do tropických pralesů Střední a Jižní Ameriky, mohli bychom pozorovat obdivuhodně barevné žáby rodu *Dendrobates*. Česky se jim říká pralesničky (pojmenování nejpravděpodobněji vzniklo analogií k názvu rosnička) nebo také šípové žáby, protože v jedu vylučovaném některými druhy namáčeli domorodí lovci hroty šípů a šipek do foukaček.

To už jsme ale od našich nejstarších rezervací opravdu daleko. Jistě nebude na škodu v některém z dalších čísel v započaté cestě pokračovat.